

Introducere

Istoria acestui volum începe în ultimele luni ale anului 2008, când Ovidiu Voicu ne-a propus participarea la un program de analiză a alegerilor din România, intitulat *Studii Electorale Românești*, sub egida și cu finanțarea Fundației Soros România. Dat fiind că fiecare dintre noi este interesat de explicarea unor aspecte diverse ale fenomenului politic din România, am recunoscut în propunerea Fundației Soros o oportunitate extraordinară de a forma un grup de lucru pe teme electorale și de a analiza aceste aspecte în mod sistematic. Prin urmare, am acceptat propunerea fără ezitare. Entuziasmul nostru a fost cu atât mai mare cu cât în 2009 în România urmau să fie organizate atât alegeri pentru Parlamentul European, cât și alegeri prezidențiale. Cele din urmă, în premieră pentru alegerile generale post-decembriste din România, urmau să fie organizate separat de alegerile parlamentare. După mai multe discuții am elaborat un plan de lucru pentru analiza alegerilor din România și l-am implementat pe parcursul anului electoral 2009. Toate datele de anchetă produse în cadrul acestui program de cercetare au fost culese de către Gallup România, coordonarea fiind realizată de Alexandru Toth, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru profesionalismul și sprijinul de care a dat dovadă.

Un prin rezultat semnificativ al demersului nostru l-a constituit publicarea unui volum colectiv în anul 2010 despre alegerile pentru Parlamentul European din 2009. Volumul de față reprezintă o continuare firească, fiind dedicat ultimelor alegeri prezidențiale. Deși apariția acestui volum fusese stabilită inițial pentru 2011 (când de altfel am și avut o întâlnire la Sibiu în cadrul căreia am discutat versiunile inițiale ale capitolelor din acest volum), diferite motive au întârziat publicarea. Sperăm că apariția relativ târzie în raport cu momentul alegerilor nu a redus prea mult din interesul pentru temele abordate și actualitatea lor. În plus, o perioadă mai lungă de „coacere” poate fi benefică pentru calitatea unui produs de acest tip.

Pentru studiul alegerilor prezidențiale din 2009 am elaborat un design de cercetare complex, concretizat într-o anchetă panel cu trei valuri: primul val al culegerii datelor a avut loc în perioada de mijloc a campaniei electorale (chestionarele au fost aplicate față în față), al doilea val între cele două tururi de scrutin (chestionarele au fost aplicate telefonic), iar al treilea val după anunțarea rezultatelor oficiale ale celui de-al doilea tur al alegerilor prezidențiale (chestionarele au fost aplicate față în față). Acest design de cercetare ne-a permis analiza unor fenomene extrem de interesante legate, printre altele, de stabilitatea opțiunilor politice ale respon-

denților, de efectele campaniei electorale sau de efectele rezultatelor primului tur de scrutin asupra deciziei de vot în al doilea tur de scrutin. Mai mult, în chestionarul aplicat în valul trei am inclus și modulul al treilea al „Comparative Study of Electoral Systems – CSES”, ceea ce permite realizarea unor analize comparative cu alte țări incluse în programul de cercetare respectiv. Speranța noastră este ca, în timp, grupul de analiză a alegerilor din România să se dezvolte și să includă din ce în ce mai mulți sociologi și politologi, cercetători sau cadre universitare, astfel încât să se formeze o masă critică suficient de mare pentru a putea organiza studii privind alegerile din România după fiecare moment electoral.

Demersul nostru nu este unul singular în spațiul electoral românesc. Câteva alte volume au analizat alegerile de după 1990 din România. Dintre acestea amintim câteva, în ordine cronologică: „Renașterea unei democrații. Alegerile din România de la 20 mai 1990” (Petre Datculescu și Klaus Liepelt, editori), „De patru ori în fața urnelor” (Pavel Câmpeanu), „Construcția simbolică a câmpului electoral” (Ioan Drăgan et al., coordonatori), „Mecanismele electorale ale societății românești” (Alfred Bulai), „Alegerile generale 2004. O perspectivă sociologică” (Traian Rotariu și Mircea Comșa, coordonatori), „Alegeri 2008” (Gheorghe Teodorescu, coordonator), „Alegerile pentru Parlamentul European. România 2009” (Mircea Comșa, Andrei Gheorghită și Claudiu Tufiș, coordonatori) și „Lideri politici și construcția deciziei de vot” (Andrei Gheorghită). Volumul de față reprezintă o continuare firească a acestei serii. Prin complexitatea designului de cercetare, tipul și bogăția datelor produse, nivelul și profunzimea analizelor, precum și prin temele abordate, acesta încearcă să atingă standardele stabilite de o serie de volume pe teme electorale publicate edituri internaționale.

În afara faptului că includ teme electorale consacrate (prezența la vot, partizanatul, profilele electoratelor partidelor sau candidaților, impactul campaniei electorale), studiile dedicate alegerilor sunt foarte diverse. Printre factorii responsabili pentru această situație se numără existența unor logici alternative de interpretare a procesului electoral, tipul, varietatea și profunzimea datelor disponibile, precum și gradul de implicare al autorilor potențiali. Lucrarea noastră se supune aceluiași constrângerii, contextul din România fiind chiar mai puțin favorabil unui astfel de întreprinderi în comparație cu cel din țări cu tradiție în studiile electorale. În cele din urmă am reușit să acoperim, cel puțin parțial, patru direcții majore de analiză. Prima dintre acestea se referă la prezența la vot, capitolele incluse aici analizând statisticile oficiale cu privire la rata de participare la vot, distribuția voturilor și reestimarea prezenței oficiale. Cea de a doua secțiune a volumului este structurată în jurul campaniei electorale, temele de interes fiind descrierea și explicarea migrației voturilor, respectiv a atașamentului față de partide între cele două tururi de scrutin. În cea de a treia secțiune interesul se mută spre analiza profilelor (demografice, socio-economice, valorice) participanților la procesul electoral, a electoratelor can-

didaților, precum și impactul religiozității asupra poziționării ideologice sau a preferințelor electorale. În fine, ultima secțiune dă startul pentru o viitoare discuție cu privire la posibilele consecințe ale alegerilor, oferind o analiză detaliată a impactului votului în alegerile prezidențiale asupra satisfacției cu viața și o analiză a factorilor explicativi ai încrederii în mass media ca sursă de informare despre teme electorale, într-un context electoral particular.

În primul capitol Traian Rotariu realizează a analiză complexă orientată spre patru probleme. În prima parte autorul face o analiză a evoluției electoratului României, așa cum a fost raportat de Biroul Electoral Central, comparativ cu datele Institutului Național de Statistică privind evoluția populației (atât cea totală, cât și cea adultă) a României, constatându-se o incongruență a acestor cifre. Chiar dacă o parte din diferență poate fi pusă pe seama metodologiei diferite folosite de cele două instituții, o altă parte indică o încărcare excesivă a listelor electorale, atât prin înregistrarea unor persoane inexistente sau decedate, pe de o parte, cât și prin înregistrarea multiplă a acelorași persoane, pe de altă parte. Acești factori reduc relevanța ratelelor de prezență la vot care sunt raportate, iar comparațiile făcute pe baza acestor date privind rata de participare la diferite momente electorale, sunt, de asemenea, puțin relevante. În partea a doua a capitolului, sunt analizate voturile de pe listele speciale și din secțiile speciale. Se arată că practica actuală de votare coroborată cu restrângerea posibilității votării pe liste speciale, practică impusă în 2009, au îngrădit dreptul la vot pentru circa un milion de cetățeni ai României, care, de regulă, în momentul alegerilor, se află în altă localitate decât cea de domiciliu, și, în măsură și mai mare, pentru cei din străinătate. A treia secțiune prezintă rezultatele alegerilor prezidențiale din 2009 într-o formă detaliată, capabilă să ofere multe informații suplimentare celor interesați. Astfel, sunt oferite datele, la cele două tururi de scrutin, pe tipuri de liste și de secții, pe medii de rezidență și după câștigătorul majorității relative în fiecare secție de vot. În condițiile în care la aceste alegeri s-a înregistrat o situație neobișnuită, respectiv o prezență mai ridicată la turul al doilea decât la primul, sunt puse în evidență și situațiile unde aceste creșteri au fost mai importante. Ultima secțiune prezintă mai în detaliu situația de la turul doi, câștigat de președintele aflat în funcție la o diferență foarte mică de voturi. Sunt analizate, pe lângă situația bine cunoscută (câștigul final obținut grație plusului de voturi din străinătate, căci în interiorul țării a pierdut), și alte elemente care i-au fost favorabile lui Traian Băsescu. Este evidențiat, de pildă, clivajul dintre județele din interiorul arcului carpatic (unde Traian Băsescu a câștigat masiv) și cele din exterior (unde a pierdut net) precum și dispariția clivajului rural-urban, prezent vreme îndelungată în alegerile din România, în special în perioada în care candidatul PSD la președinție era Ion Iliescu. În fine este probat faptul că mobilizarea suplimentară la vot în turul al doilea i-a adus cele mai însemnate beneficii lui Traian Băsescu.

În capitolul următor Mircea Comșa continuă discuția despre prezența la vot adăugând analizei o perspectivă temporală. Astfel, interesul de cercetare se mută înspre analiza evoluției prezenței la vot în cadrul alegerilor prezidențiale din România după 1990. Conform datelor oficiale (BEC), rata prezenței la vot în cadrul alegerilor prezidențiale din România a scăzut în intervalul 1990–2009 cu aproximativ 30%. Astfel, dacă prezența la vot la alegerile prezidențiale din 1990 a fost de aproape 90%, în 2009 doar 53,5% dintre alegători au mai votat în primul tur al alegerilor prezidențiale. Autorul pune în discuție rata oficială a prezenței la vot arătând că aceasta este sistematic subestimată, mai ales după anul 2000. Factorii care produc această subestimare sunt calitatea listelor electorale și emigrația. Efectul acestora crește în timp, inducând ideea că rata prezenței la vot scade dramatic. În realitate scăderea este mult mai redusă, cea mai mare parte a acesteia fiind concentrată în perioada 1990–2000.

În capitolul său, Andrei Gheorghită analizează principalele evoluții la nivelul electoratului în perioada dintre cele două tururi ale alegerilor prezidențiale. Scopul demersului este de a oferi o mai bună înțelegere a raționalităților care guvernează decizia electorală în al doilea tur de scrutin. În acest context, autorul identifică și analizează trei paliere explicative. La un prim nivel este urmărit transferul de voturi între cele două tururi, fiind identificate argumente în favoarea tezei unui electorat liberal disciplinat și structural defavorabil lui Traian Băsescu, care în al doilea tur de scrutin își redirecționează masiv susținerea înspre Mircea Geoană. De cealaltă parte, președintele în funcție a reușit să capteze segmente consistente din electoralele altor candidați care nu au depășit primul tur, în ciuda mesajului de susținere pentru liderul PSD pe care l-au transmis candidații respectivi. Un al doilea palier este dedicat resorturilor deciziei electorale de ordinul doi în rândul alegătorilor nereprezentați, al căror candidat favorit nu a reușit să depășească primul tur de scrutin. Votul acestora pare a-și găsi explicația predominant la nivelul preferinței sau respingerii relative - fie a candidaților, fie a formațiunilor politice pe care aceștia le reprezintă. Referențialul partinic are un potențial explicativ superior, lucru de înțeles fiind vorba despre doi contracandidați deja catalogați cel puțin ca „neatractivi” politic. Evoluțiile de campanie dintre cele două tururi par a avea un impact redus în planul reconfigurării votului alegătorilor nereprezentați. Pe un al treilea nivel este urmărit locul alegătorilor nou-veniți în stabilirea raportului de voturi dintre Mircea Geoană și Traian Băsescu la nivelul secțiilor din interiorul granițelor țării. Datele sugerează că avem de-a face cu circa 9% votanți noi în turul al doilea, caracterizați per ansamblu printr-o expunere redusă la informații politice și un deficit relativ de încredere politică. Resorturile mobilizării lor rămân un element insuficient clarificat, însă există argumentele empirice pentru două scenarii complementare: mobilizarea prin contagiune în relație cu cei apropiați și mobilizarea contextuală sub impactul dezbaterii finale între cei doi candidați. Decizia de vot în

cazul acestora se bazează în principal pe referențialul partinic, ceea ce sugerează că votul alegătorilor nou-veniți este mai degrabă un vot împotriva unuia dintre partidele reprezentate în turul al doilea, respectiv PSD și PD-L.

Analiza realizată de Claudiu Tufiș prezintă schimbările în atașamentul față de partidele politice pe perioada campaniei electorale pentru alegerile prezidențiale din 2009 și le pune în relație cu campania electorală. Câteva concluzii apar cu claritate. Astfel, autorul arată că, indiferent de partidul preferat, probabilitatea ca atașamentul față de acel partid să se mențină pe durata campaniei electorale este de aproximativ 90%. În cazul celor care nu erau atașați de niciun partid politic la începutul alegerilor se observă o stabilitate mai redusă, campania electorală reușind să convingă o parte din membrii acestui grup să devină suporteri ai unuia dintre principalele partide politice. Principalii beneficiari ai modificărilor de atașament în acest grup au fost PD-L și PSD, în vreme ce PNL a avut un câștig semnificativ mai redus. Deși suporterii principalelor partide politice sunt caracterizați de o stabilitate mai mare a atașamentului, și în acest grup se înregistrează modificări ale atașamentului pe perioada campaniei electorale. Tendința principală, în acest caz, este de a pierde atașamentul față de un partid politic și de a deveni lipsit de partizanat. Schimbarea atașamentului de la un partid la altul este redusă în cazul PD-L și PSD, suporterii liberalilor fiind singurii care migrează în proporție semnificativă (aproape 25%) către un alt partid politic. În continuarea analizei, autorul conturează portretele susținătorilor principalelor partide: PSD (vârstnici, având un nivel mai scăzut de educație, provenind preponderent din mediul rural), PNL (alegători cu un nivel de educație mai ridicat și provenind în principal din mediul urban), și PD-L (cu o proporție relativ mai mare a lucrătorilor din sectorul privat).

Capitolul lui Mircea Comșa își propune în principal să ofere un răspuns la întrebarea centrală a participării la vot: „Care sunt caracteristicile socio-personale care determină prezența la vot a alegătorilor?”. Rezultatele modelului multivariat propus, care explică jumătate din diferențele relative la prezența la vot, ne arată existența a patru determinanți majori ai participării: percepția respectării de către ceilalți membri apropiați ai familiei a normei sociale a participării la vot, obișnuința de a vota, interesul și informarea relativ la politică și alegeri, precum și evaluarea situației actuale a țării. Faptul că majoritatea populației manifestă o detașare mare și în creștere față de politic ne face să credem că rata participării va continua să scadă și la viitoarele alegeri. În cadrul aceluiași capitol autorul prezintă rezultatele a două experimente metodologice prin intermediul cărora s-a urmărit analiza impactului dezirabilității sociale asupra declarării prezenței la vot.

Florin Feșnic discută rolul caracteristicilor socioeconomice și demografice ale respondenților asupra gradului lor de simpatie pentru candidații la alegerile prezidențiale. Analiza relevă câteva rezultate surprinzătoare. Primul dintre acestea este faptul că respondenții cu educație ridicată îl simpatizează pe Sorin Oprescu

într-o măsură mai mare decât cei cu educație redusă. Al doilea se referă la faptul că vârstnicii îl simpatizează pe Crin Antonescu mai mult decât tinerii. Profilul simpatizanților lui Geoană (preponderent săraci, vârstnici, religioși și provenind din mediul rural) reprezintă aproape o imagine în oglindă a electoratului tipic al partidelor de centru-stânga occidentale. Această analiză ridică semne de întrebare referitoare la viitorul Uniunii Social-Liberale, de vreme ce singurul element comun al electoratelor lui Mircea Geoană și Crin Antonescu pare a fi faptul că ambele sunt dominate de vârstnici. Aceste rezultate ne sugerează că, dincolo de resentimentele față de PD-L (și în special față de președintele Băsescu), simpatizării PSD și PNL nu au prea multe în comun, punând sub semnul întrebării viabilitatea pe termen mediu și lung a USL, cel puțin ca o construcție politică care să fie capabilă să propună și să implementeze o viziune coerentă de reformă și modernizare a României.

Capitolul Oanei Armeanu arată că, atunci când sunt controlate diferențele în funcție de educație, mediu de rezidență și stare materială, religiozitatea, (definită în principal prin intensitatea practicilor religioase) nu are un efect asupra intenției de vot a alegătorilor. Deși electoratul lui Mircea Geoană este mai religios decât cel al lui Traian Băsescu, iar ambele sunt mai religioase decât electoratul lui Crin Antonescu, diferențele se datorează educației, mediului de rezidență și stării materiale, și nu unei diviziuni religioase între cele trei grupuri de alegători. Lipsa relației dintre religiozitate și intenția de vot arată o deconectare între religie și ideologie în România. Acest fapt, deși diferit de marea majoritate a celorlate țări, unde există o relație strânsă între religie și dreapta politică, nu apare cu totul neașteptat în cazul României. Pe de o parte, în România a avut loc un proces de secularizare, care a dus la mărirea numărului de persoane nereligioase. Pe de altă parte, perioada de după alegerile din 1996 s-a remarcat printr-o resurgență religioasă în rândul persoanelor religioase, care a coincis cu creșterea rolului religiei în politica românească. Faptul că intensificarea legăturilor stângii cu electoratul religios și cu Biserica Ortodoxă Română a avut loc la scurt timp după înfrângerea sa electorală din 1996 sugerează că stânga a căutat în mod activ să folosească religia în scopuri electorale.

Bogdan Voicu discută despre impactul alegerilor asupra satisfacției relativ la viață, arătând că acestea produc o creștere a nivelelor de satisfacție. Această creștere nu se reflectă numai în privința satisfacției relativ la viața politică, ci în toate celelalte domenii ale vieții, precum și la nivelul satisfacției cu viața la modul general. Mai mult, creșterea are loc în cazul tuturor votanților, indiferent dacă sau cu cine au votat aceștia. Totuși, această creștere este mai substanțială în cazul votanților candidatului câștigător, în timp ce pentru votanții principalului perdant creșterea este mai modestă. Autorul propune și câteva întrebări rămase fără răspuns. Una dintre acestea presupune realizare unor model mai complexe care să controleze influența posibilă a unor determinanți obișnuiți ai satisfacției relativ la viață, ai atașamentului față de un partid sau candidat, sau al unor variabile contextuale. Foarte

probabil, concluziile obținute în cazul alegerilor prezidențiale se aplică și altor tipuri de alegeri precum cele parlamentare. Pornind de la aceste rezultate, autorul identifică o cale simplă prin care proiectele de înnoire societală, reformatoare ar putea avea o mai largă aderență și susținere publică: mutarea alegerilor generale (prezidențiale și parlamentare) din noiembrie-decembrie, adică în proximitatea sărbătorilor de iarnă și încheierea anului fiscal, într-o perioadă lipsită de astfel de evenimente, cum ar fi mijlocul lunii septembrie. Printre altele, s-ar rezolva astfel și una dintre problemele constante ale tuturor guvernelor de după 1990: realizarea la timp a legii bugetului. Un guvern rezultat în urma unor alegeri parlamentare desășurate după noul calendar, care ar intra în funcție cel mai probabil la sfârșitul lunii septembrie, ar avea la dispoziție atât timpul necesar cât și susținerea publică pentru a finaliza legea bugetului. În condițiile actuale, creșterea nivelelor de satisfacție ale populației imediat după alegeri nu aduce un beneficiu direct sistemului politic, chiar dacă, paradoxal, tocmai acesta este cel care o generează.

În ultimul capitol, pornind de la analize similare din literatura de specialitate, Cristina Stănuș propune un model explicativ al încrederii cetățenilor români în mass media, adaptat la specificitățile sistemului media și politic din România. Model explicativ prezintă trei repere principale. În primul rând, autoarea identifică existența unei legături puternice între încrederea în mass media și încrederea în instituțiile politice tradiționale. În al doilea rând, se observă că încrederea în mass media este strâns legată de evaluarea pozitivă a performanțelor acestora, precum și de măsura în care respondenții atribuie media un rol critic în raport cu realitatea înconjurătoare, în special cu puterea politică. În al treilea rând, încrederea în mass media este strâns legată de intensitatea apropierei față de o formațiune politică. Acest aspect este, spre deosebire de alte contexte naționale, determinat nu de orientarea ideologică (stânga versus dreapta) a individului, ci mai degrabă de percepția asupra modului în care partidul preferat este reflectat de către mass media. În ciuda așteptărilor, elementele specifice contextului electoral nu par să influențeze încrederea în mass media, aceasta părând a fi în mod dominant explicată de caracteristici persistente precum evaluarea performanței media sau apropierea individului de un anumit partid politic. În disonanță cu rezultate ale unor cercetări anterioare, realizate în alte contexte naționale, statusul socio-economic al respondenților nu pare să influențeze în mod semnificativ încrederea în mass media.

Cu siguranță tabloul oferit de acest volum cu privire la alegerile prezidențiale din 2009 este doar unul dintre multiplele posibile. Sperăm ca analizele incluse aici să fie utile celor interesați de analiza sistemului politic în general și de analiza alegerilor prezidențiale în special. Mai mult, ne dorim ca demersul nostru de cercetare să nu se oprească aici și să continue cu alte monografii dedicate alegerilor viitoare precum și cu studii longitudinale care să lege două sau chiar mai multe cicluri elec-

torale. În acest sens, colaborarea cu alți specialiști interesați de tema studiilor electorale este așteptată și dorită.

Apariția acestui volum nu ar fi fost posibilă fără sprijinul și colaborarea mai multor instituții și persoane. Dorim să mulțumim aici Fundației Soros România pentru finanțarea acestei cercetări în cadrul programului Studii Electorale Românești și, în special, lui Ovidiu Voicu, pentru răbdarea de care a dat dovadă de-a lungul întregului proiect în interacțiunea cu echipa de coordonare a proiectului, ai cărei membri se află în trei centre universitare: Cluj, Sibiu și București. În aceeași măsură suntem îndatorați și dorim să mulțumim CNCSIS-UEFISCSU pentru suportul financiar oferit prin intermediul grantului PNII-IDEI 2174/2008 "The 2009 Romanian Presidential Study". Gallup România, prin echipa coordonată de Alexandru Toth, a cules cu profesionalism datele de sondaj folosite în analizele prezentate în acest volum. Mulțumim de asemenea colaboratorilor noștri la acest volum, Oana Armeanu, Florin Feșnic, Traian Rotariu, Cristina Stănuș și Bogdan Voicu, pentru temele interesante abordate și pentru profesionalismul lor. Și nu în ultimul rând, le mulțumim celor 1504 alegători care au avut răbdarea și disponibilitatea să ne răspundă în repetate rânduri la numeroasele întrebări, precum și operatorilor de anchetă care au cules aceste răspunsuri.

Martie 2012

Mircea Comșa
Andrei Gheorghiuță
Claudiu D. Tufiș